

Сліпчишин Л. Підвищення професійної мотивації учнів ПТНЗ в умовах гурткової роботи / Л. Сліпчишин //Нові технології навчання : науково-методичний збірник / Інститут інноваційних технологій змісту освіти, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки – Київ ; Вінниця, 2011. – Вип. 67. – Ч.1. — С. 122–125.

УДК 377.1

Сліпчишин Л.В.
кандидат педагогічних наук,
Львівський науково-практичний центр
професійно-технічної освіти НАПН України,
м.Львів

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПТНЗ В УМОВАХ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ

В статье рассматриваются возможности повышения профессиональной мотивации ученической молодежи профессионально-технических учебных заведений средствами внеурочной работы.

Possibilities of vocational school students' professional motivation increase by means of extracurricular work facilities are considered in the article.

Ключові слова: мотивація, професійна діяльність, компетенція, позаурочна робота, гурток.

Ключевые слова: мотивация, профессиональная деятельность, компетенция, внеклассная работа, кружок.

Key words: motivation, professional activity, jurisdiction, extracurricular work, workgroup.

Постановка проблеми. В останній чверті ХХ століття у багатьох розвинених країнах світу змінився підхід до визначення складових національного багатства і співвідношення між ними. Зокрема, до національного багатства зараховують фізичний, природний і людський капітали. За оцінкою Всесвітнього банку (1995 рік) 192 країни світу провідним капіталом визнали людський, рівень якого становив 64%. Характерною особливістю економік країн з високим рівнем доходу є те, що частка людського капіталу в структурі національного багатства зростає. У цих країнах навчилися бачити, що високий рівень виробництва залежить від вкладень в людину, в її освіту і підготовку. Для того, щоб ефект був тривалим, необхідно вкладати в освіту на всіх її ступенях і рівнях. Зв'язки освітньої галузі є багатограними, тому зміна ставлення суспільства до інвестицій в людину, до її використання як фахівця, потребує участі і роботодавців, і фахівців у сфері трудових відносин, і юристів, і економістів тощо, оскільки рішення мають передбачати весь комплекс перетворень і впливів.

Інтенсифікація виробництва і випуск конкурентоспроможної продукції залежать від багатьох чинників. Одним з них є високий рівень фахової компетентності виробників продукції. На формування фахової компетентності, з одного боку, впливають соціальні чинники, а з другого боку, актуалізація потребнісно-мотиваційних утворень особистості. Між цими джерелами впливів на професійну самореалізацію особистості має існувати взаємозв'язок, оскільки загострення суперечності між ними призводять до втрати бажання не тільки професійно самореалізуватись, але й взагалі працювати. Найбільше потерпають від цієї неузгодженості особистості, які професійно не визначились.

В умовах високої конкуренції кожна людина має швидко й адекватно пристосовуватися до нових ситуацій на ринку праці, демонструвати результативність і творчий підхід до своєї діяльності. Це можливо у тому разі, якщо в неї на високому рівні розвинена професійна мотивація. Оскільки професійна мотивація з'являється у ранньому юнацькому віці, коли здійснюється вибір моральних орієнтирів та професії, то її розвиток стимулюється у подальшому навчанні. Враховуючи, що розвиток професійної мотивації відбувається під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, педагогам необхідно знати їх природу і коректно застосовувати відповідні впливи у практичній діяльності.

Під час навчання в професійно-технічному навчальному закладі професійна мотивація учнів має можливість перейти із зовнішнього у внутрішній стан. Цей перехід потребує створення відповідних психолого-педагогічних умов, у ході реалізації яких стимулювання переходить у мотивацію. Науково-технічний прогрес і ускладнення виробництва потребують створення не тільки первинних мотивів (матеріальних), але й вторинних (духовних). Відсутність мотивації не є перешкодою для виконання роботи, проте її наявність викликає задоволення і спонукає працівника підвищувати ефективність своєї діяльності, а наявність вторинних мотивів перетворює працю в акт творення. Таким чином, на кожному етапі професійного життя людини існують чинники підвищення продуктивності роботи, які потрібно адекватно до ситуації враховувати. Одним з таких чинників є цікава, складна робота, яка вимагає від особистості високого рівня самостійності та застосування творчого підходу.

Здібності людини виявляються у тій, чи іншій діяльності, тому особистісні якості, необхідні для творчості, формуються у ході творчої діяльності. Власний досвід творчої діяльності людина набуває впродовж усього життя, проте найбільш активно цей процес перебігає під час навчання у професійній школі. Щодо учнів ПТНЗ, то їх досвід творчої діяльності формується як на уроках теоретичного, виробничого

навчання, так і в позаурочній діяльності, в гуртковій роботі. Проте можливості впливу гуртків технічної і художньої творчості на професійну мотивацію учнів недостатньо реалізуються, що знаходить своє відображення у деякому гальмуванні процесу майбутнього професійного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сьогодні актуальною є проблема професійного самовизначення особистості, яке адекватне її потенційним можливостям і потребам суспільства у фахівцях. Її розв'язання потребує реалізації завдань, спрямованих на усунення суперечностей, які викликали цю проблему. Педагогічний аспект професійного самовизначення особистості висвітлювався у працях Л.Ф.Бурлачук, Р.П.Гришаєвої, О.В.Губенка, І.А.Ласкіної, К.К.Платонова, Ю.Л.Трофімова тощо. Оскільки людина є творчою істотою, то успіх майбутньої професійної діяльності закладається у різних видах творчої діяльності, а завдання педагогів наповнювати її професійним змістом. Питанню розвитку творчості старших підлітків у позакласній роботі приділяли увагу в своїх працях А.В.Гагарін, П.К.Гороль, М.Л.Грушко, Є.В.Лаврентьєва, О.І.Расказова, В.О.Подоляк тощо. Проте вплив позаурочної роботи на професійну мотивацію учнів професійно-технічних навчальних закладів у сучасних економічних умовах ще недостатньо вивчено.

Постановка завдання. Метою статті є показати можливості підвищення професійної мотивації учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладів засобами позаурочної роботи, зокрема гурткової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з надзвичайно важливих проблем сучасного українського суспільства є загальне падіння якості підготовки кадрів для ринку праці. Це стосується як випускників вищої школи всіх рівнів акредитації, так і професійно-технічних навчальних закладів. Такий стан речей є наслідком неузгодженості між сферами праці та професійної освіти. Зокрема, це стосується неузгодженості між підвищенням вимог до потенційного працівника та його готовністю їх задовольнити. Ці вимоги, перш за все, стосуються здатності особистості дати раду у складних непередбачених ситуаціях без сторонньої допомоги. Тому основною відмінністю між рівнями кваліфікації (від робітників до управлінців) є ступінь розвитку відповідальності та самостійності, а критерієм оцінки кваліфікації є складність роботи, наповнена різним змістом. Для опису діяльності (компетенцій) було виділено 12 найбільш значних показників професійної діяльності людини, серед яких є показники мотивації та цілепокладання, які розглядаються “як спрямовуючі та системотворюючі чинники будь-якої діяльності” [1, с. 22].

Стан речей в економіці (в освіті тощо) завжди має низку причин, зв'язки між якими можуть бути як явними, так і неявними. Важливим завданням для науковців є виявлення причин, усунення яких дозволяє змінити стан речей на краще. Вимога ринку праці до мобільності фахівця є необхідною, оскільки розвиток науки і техніки спричинює зрушення у виробництві, для чого потрібні нові знання і вміння. Як наслідок з'являється масова міжпрофесійна мобільність, пов'язана не тільки з структурними змінами в економіці, але й з вузькоспеціалізованою або принаймні з недостатньо широкою підготовкою фахівців. На думку, В. І. Блінова, вихід полягає в тому, щоб “закласти в систему підготовки ВНЗ фактор майбутньої мобільності випускника, сформувавши в нього набір достатньо широких професійних компетенцій, які дозволили б йому не лише гнучко адаптуватися на тому чи іншому робочому місці, але й забезпечили б можливість неперервного навчання і перенавчання впродовж усього трудового життя” [1, с. 25]. На нашу думку, ця пропозиція є слушною не лише для вищої школи, адже вимога професійної мобільності торкається й випускників професійно-технічних навчальних закладів. Широта професійних компетенцій має бути узгоджена з мотивацією і цілепокладанням стосовно майбутньої професійної діяльності особистості, а педагоги повинні зосередити увагу на формуванні професійної мотивації учнів.

Існує велика кількість різноманітних потреб, що визначає надзвичайну складність у формуванні на їх основі мотивів. Але це означає, що існує й багато шляхів впливу на мотиваційну сферу особистості підключення нових потреб. Тому будь-який вид трудової діяльності може мати в основі кілька мотивів. Для ефективної діяльності ці мотиви мають бути узгодженими і злагоджено впливати на особистість. Важливо також визначити не лише, які мотиви змушують здійснювати конкретну діяльність, але й за яких умов ці мотиви виникають. Створюючи відповідні умови, можна викликати появу конкретного мотиву, за допомогою якого завдання викликати конкретний намір тощо. Провідним положенням психології з позиції діяльнісного підходу вважається спрямованість особистості на результат діяльності, проте за певних умов і сам процес праці може бути сильним мотиватором. Тому педагогам важливо розуміти зміст зовнішньої і внутрішньої мотивації особистості до виконання певного виду діяльності і вміти створювати умови для переходу мотивації із зовнішнього стану у внутрішній. Основним механізмом цього процесу є активність. Зовнішня мотивація має результативне спрямування, а внутрішня – процесуальне. Саме система процесуальних, внутрішніх потреб є чинником розвитку особистості і в своєму виявленні має низку особливостей: “прагнення до новизни (активний пошук нової інформації, гостра реакція на “інформаційний голод”); прагнення до рухової активності (біологічна і соціальна потреба в елементарних рухах, моторній активності); прагнення до ефективного і “економного” освоєння миру і поведінки в ньому (не просто активність, але прагнення до її найефективніших форм); прагнення до самодетермінації (потреба бути “господарем” себе, своєї поведінки і “чинити” опір управлінню ззовні); прагнення до самоактуалізації (потреба якнайповніше реалізувати своє “Я” в своїх вчинках, поведінці)” [2, с.166]. Перераховані потреби і мотиви виявляють особистісні переваги і привабливість професії.

Важливим є висновок педагогічної психології про те, що висока позитивна мотивація може виконувати роль компенсаторного чинника у разі недостатньо високих спеціальних здібностей або недостатнього запасу в того, хто

навчається, необхідних знань, умінь і навичок. У зворотному напрямі компенсаторний механізм не спрацьовує. Іншими словами, ніякий високий рівень здібностей не може компенсувати низьку навчальну мотивацію або її відсутність і, таким чином, не може призвести до високої успішності навчальної діяльності. У разі високої позитивної мотивації до творчої діяльності може навіть компенсуватися недостатній рівень спеціальних здібностей. Зацікавлені особи починають створювати моделі оригінальніші, ніж їх товариші з високим рівнем спеціальних здібностей, але з низькою мотивацією до даної діяльності. Усвідомлення визначального значення мотивації для навчальної діяльності призвело до формулювання принципу мотиваційного забезпечення навчального процесу. Тому значна кількість педагогів цілеспрямовано формує в учнів мотивації навчально-трудової діяльності [6, с.66]. Одним із шляхів підвищення ефективності виконання професійного завдання майбутніми фахівцями є вивільнення в них компенсаторного механізму (через розвиток мотиваційної сфери). У самій сфері професійної мотивації найважливішу роль виконує позитивне ставлення до професії, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевою метою навчання. Позитивне ставлення до професії в поєднанні з компетентним уявленням про неї визначає також формування більш особистісних мотивів, наприклад, в майбутньому піднятися на вищий рівень професійної кваліфікації. Одним із механізмів, який здатний забезпечити соціальний захист молодих людей, що розпочинають трудову діяльність у ринкових умовах, вчені вважають компетентнісний підхід. З його позицій у тих, хто навчається, формують базові професійні компетенції, завдяки яким людина не лише гнучко адаптується на робочому місці, але має можливість неперервного навчання і перенавчання впродовж усього трудового життя.

Інженерна діяльність є свого роду "хребтом" промисловості країни, її ідеї та їх втілення розглядаються як рушійна сила виробництва, а виконавцями є робітники. У нашій державі (до речі, як і в деяких сусідніх країнах) склалась парадоксальна ситуація, коли людина має відповідну освіту (вищу, середню, професійно-технічну), але є функціонально неграмотною, нездатною творчо підходити до виконання відповідних до освіти завдань. Причин цього стану є багато, серед них можна виділити кілька найважливіших: відсутність здібностей до даного виду праці, потреба у формальній освіті, відсутність професійних планів на майбутнє тощо. У цьому аспекті важливим завданням для педагогів є визначення обдарованості учнів, зокрема технічної, і встановлення її відповідності до обраної професії. Якщо буде мати місце відповідність, то такий учень, ймовірно, матиме її вищу професійну мотивацію.

У дослідженні [4, с. 9] технічна обдарованість розглядається як складне особистісне утворення, яке невід'ємно пов'язане із загальною обдарованістю учня, яка складається з ряду компонентів: це задатки, ранній прояв інтересів і здібностей в галузі технічної діяльності, швидке засвоєння технічних знань, умінь і навичок. А це вже характеризує її як індивідуальну потенціальну своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. Учитель будить творчу думку дітей на уроці, створює необхідні умови для їхньої самореалізації, вивільненню компенсаторного механізму, але найкращі можливості для цього відкриває позаурочна діяльність. При цьому дуже важливо, щоб урочна та позаурочна робота були єдиним процесом, в якому вони б органічно доповнювали, збагачували та урізноманітнювали одна одну.

Нами була проведена діагностика початкового рівня професійної мотивації учнів першого курсу ПТНЗ машинобудівного профілю, за результатами якої у 10% учнів була відсутня мотивація до технічної діяльності (початковий рівень), у 33% – необґрунтована мотивація до технічної діяльності (низький рівень), у 54% – обґрунтована мотивація, яка підкріплена знаннями про професію (середній рівень), у 3% – стійке позитивне ставлення до обраної професії, яке супроводжується досить глибокими знаннями про професію та її перспективи (високий рівень). Загалом такий стан можна пояснити наступним чином. Ймовірно, що серед 10% учнів є певна кількість осіб, які випадково потрапили на навчання за обраною професією. Якщо це сталося через відсутність інформації про професію та її перспективи, то є шанси сформувати достатній рівень професійної мотивації для того, щоб людина працювала за обраним фахом. Проте для цього необхідно прикласти значно більше зусиль, ніж для такої ж мети, але для учнів з інших рівнів.

У позаурочній роботі можна виділити значну кількість форм організації, які є продовженням урочної професійної підготовки: предметні гуртки, факультативи, конкурси професійної майстерності, науково-практичні конференції, зустрічі з новаторами виробництва та раціоналізаторами, учнівське товариство раціоналізаторів і винахідників, гуртки технічної творчості, виставки творчості. Ці форми пройшли перевірку часом і надалі вважаються ефективними для підвищення професійної мотивації учнів.

У нашому дослідженні увага була зосереджена на підвищенні професійної мотивації учнів засобами предметної гурткової роботи та з технічної творчості. Для досягнення поставленої мети основними цілями педагогів є: розвиток пізнавальної діяльності учнів в галузі технічних наук і професій; формування позитивного ставлення до обраної професії; перехід від пасивності до активної пізнавальної і професійної діяльності; створення психолого-педагогічних умов для прояву вольових зусиль учнів під час виконання різних видів технічної роботи і створення ситуації успіху; розширення і поглиблення знань учнів про професію; формування уявлень про перспективу професії у контексті філософії розвитку техніки і технічних систем. У цьому контексті філософію розглядають як наукову методологію, яка уможливило застосування її законів і принципів до розуміння діалектики розвитку суспільства, техніки, технології та праці, оскільки вона обґрунтовує системи законів і закономірностей розвитку техніки. До найважливіших законів техніки відносять: закон прогресивної еволюції техніки, закон відповідності між функцією та структурою, закон стадійного розвитку техніки та інші [5, с. 109-125]. Крім того, те, на що забракло часу на уроці (адже час лімітований), можна засвоїти в іншому темпі в позаурочній роботі. Професійна спрямованість учня визначається сукупністю мотивів, до яких можна віднести: мотив вибору професії, уявлення про професію, орієнтація у

професійному середовищі, професійні цінності, бачення свого місця в професії. Усвідомлення цих мотивів для опанування професією на високому рівні можна розглядати як мотиваційну компетенцію. Тому систематичне досягнення цілей педагогів щодо поглиблення професійного інтересу і ознайомлення учнів зі змістом професійної діяльності підвищують мотиваційну компетенцію учня. У цьому аспекті слушним є зауваження про те, що “важливо не лише залучити учня до технічної творчості на самому початку навчання в училищі, але й захопити його так, щоб усі думки, почуття, потяги були пов’язані з творчою діяльністю, з освоєнням професії” [3, с.23]. Проте важливою умовою підтримки такого стану є створення відповідного середовища (приміщення, обладнання, матеріали, література, участь в конкурсах тощо).

Однак сьогодні у цьому контексті виявляється характерна особливість взаємозв’язку освіти з ринком, яка полягає в тому, що більшість підприємств змінили форму власності на приватну; вони можуть допомогти лише у тому випадку, коли будуть у цьому зацікавлені. Раніше, до зміни середовища господарювання підприємств та організацій на ринкове, завдяки тісній співпраці училищ з базовими підприємствами гуртки технічної творчості були забезпечені матеріалом для роботи, допомогою працівників відділу раціоналізаторства і винахідництва, а часом мали можливість використати заводське обладнання. Ознакою професійного зростання учасників гуртків було виготовлення зменшених копій виробів підприємств. Нині учні мають бути орієнтовані на те, що гурток створює для них широкі можливості поглиблення професійної компетентності, коли педагог готовий працювати настільки, наскільки сприймають учні. У дорослому житті професійна компетентність може підвищуватись лише у разі великих вольових зусиль самої людини.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Формування професійної компетентності є динамічним і тривалим у часі процесом. Його ефективність залежить від рівня сформованості професійної мотивації. Вона починає формуватися в загальноосвітній школі, коли учень здійснює свій перший вибір професії. У професійно-технічні навчальні заклади приходять навчатись учні, які вже в основному мають професійну мотивацію, але вона є зовнішньою, неусвідомленою. Оскільки учні професійно орієнтовані, то основним завданням під час навчання у професійній школі є переведення мотивації із зовнішнього стану у внутрішній. Великі резерви підвищення професійної мотивації мають всі форми організації навчання, які відрізняються методами і засобами реалізації цієї мети. У цьому аспекті предметні гуртки і гуртки технічної творчості мають ту перевагу, що розкриття творчого потенціалу учнів відбувається в індивідуальному ритмі, не прив’язується до високих навчальних досягнень, а спрямовується на підвищення професійного інтересу і розширення набору професійних компетенцій.

Подальшого вивчення потребує удосконалення змісту занять у гуртку і визначення його впливу на динаміку професійної мотивації учнів.

Література

1. Блинов В. И. Компетентностный подход на разных уровнях профессионального образования / В. И. Блинов. – Вып. 7. – М. : ФИРО, 2009. – 72 с.
2. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности : учебное пособие для вузов / В.А.Бодров. – М. : ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
3. Василевская А.М. Развитие технического творческого мышления у подростков и юношества /А. М. Василевская, Р. А. Пономарева. – Киев : Вища школа, 1982. – 144 с.
4. Лякішева А.В. Соціально-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у центрах науково-технічної творчості : автореф. дис.. на здоб. наук. ступ. канд.. пед. наук : спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / А. В. Лякішева. – Київ, 2007. – 20 с.
5. Половинкин А. И. Основы инженерного творчества : учебное пособие /А.И.Половинкин. – М. : Машиностроение, 1988. – 368 с.
6. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб : Изд-во “Питер”, 1999. – 416 с.